

Az úrvacsora gyökerei

Eukharisztia az első három században

■ BLÁZY ÁRPÁD

► 2020-at mind a nyugati (római katolikus) egyházban, mind a Magyarországi Evangélikus Egyházban az eukharisztia/úrvacsora évének nyilvánították. Ez igazi alkalmat ad arra, hogy visszatekintsünk, és bepillantást nyerjünk a történelem során sajnálatos módon – részben éppen az eukharisztia értelmezése miatt – egymástól elszakadt felekezetek eme legdrágább kincsének és szentségének gyökereibe. Az alábbi tanulmány megkísérli a biblikus alapokat alapul véve felvázolni az ókereszténység első századai eukharisztia gyakorlatának legfőbb vonásait és jellemzőit.

Igei alapok

Felütés

Mindenkiben felvetődött már a kérdés, hogy a kereszténység egyik legdrágább szentségének, az úrvacsorának/eukharisztianak miért van annyi elnevezése. Az Újszövetségben például a kenyér megtörése vagy kenyértörés (rk. fordítás), úri vacsora (κυριακὸν δεῖπνον). Emellett az évszázadok során más elnevezései is használatossá váltak, mint például pászka, eukharisztia, szent eukharisztia, felajánlás, communio, miseáldozat, misebemutató, áldozás, szentáldozás, utolsó vacsora, úrvacsora, sacramentum/sácramentum, szentség, oltáriszentség.

E sokszínűség egyértelműen jelzi, hogy igazi titokról (μυστήριον) van szó, amely emberi értelemmel teljes körűen és maradéktalanul aligha megmagyarázható.

A vacsora, lakoma (δεῖπνον – cena) kifejezés tizenegyszer fordul elő az Újszövetségben. Ebből kétszer Jézussal és az eukharishtiával kapcsolatban: az egyik helyen mint úri vacsora (κυριακὸν δεῖπνον), a másikon pedig mint a Bárány menyegzőjének vacsorája (1Kor 11,20; Jel 19,9), és egy-

szer mint Isten nagy mennyei vacsorája (Jel 19,17). A többi helyen „sima” lakomaként/vacsoraként (tizenegyszer): Mt 23,6; Mk 6,21; Mk 12,39; Lk 14,12; Lk 14,16.17; Lk 20,46; Jn 12,2 (a lábmosásnál, ám szerzési igék nélkül!); Jn 13,2.4; 1Kor 11,21.

A kenyér megtörése (ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου – in fractione panis) kifejezés tizenhatszszor fordul elő. Ebből kilencszer sima étkezésnél (például kenyérszaporítás): Mt 14,19; 15,36; Mk 6,41; 8,6.19–20; Lk 9,16; ApCsel 20,11; 27,35. Háromszor az utolsó vacsoránál: Mt 26,26; Mk 14,22; Lk 22,19, és hatszor a feltámadás után – az ösgyülekezetben (és itt már az eukharishtiára történő utalásként): Lk 24,30.35; ApCsel 2,42.46; 20,7; 1Kor 11,24.

Jól jelzik ezek az igehelyek, hogy az eukharisztia szerzéséhez és eredetéhez képest jelentős külső változáson, módosuláson ment át az évszázadok során, és idővel fajsúlyos teológiai nézetek rakódtak rá. A rendelkezésre álló források alapján a következőkben megkíséreljük kimutatni, hogy az első három évszázad során még mélyreható teológiai magyarázatok nélkül, egyszerűen „csak” eukharishtiáról (hálaadásról) beszélhetünk, továbbá hogy az elnevezését illetően is nagy valószínűséggel csak a konstantini fordulatot (Kr. u. 313) követően vette kezdetét jelentősebb módosulás.

Az Újszövetség eukharisztia szaváról

Az eukhariszteó (εὐχαριστέω) ige és a belőle képzett főnév, illetve jelző összesen ötvenháromszor fordul elő az Újszövetségben. Jelentései: ’hálát adni, hálásnak lenni, (meg)köszönni, imádkozni, Istent dicsőíteni’, illetve főnévként: ’hála, háládatosság, köszönet, Isten dicsőítése’. Legtöbbször, harminkilencszer mint ’hálaadás’ (levél elején a címzettekért), ’imádság’ (istentiszteleten) vagy ’hálaadás’ (például adakozásért) fordul elő. Tizenegyszer étkezéssel kapcsolatban: ebből kilencszer általában étkezéskor (például kenyérszaporítás)

és ötször az utolsó vacsora szerzésének párhuzamos helyein (Mt 26,27; Mk 14,23; Lk 22,17.19; 1Kor 11,24).

Ezt summázandó elmondható, hogy bár maga az eukharisztia szó mint az úrvacsorát jelölő kifejezés az Újszövetségben még nem található meg, ám az étkezéshez – mint az ételt teremtő és ajándékozó Istenhez szóló imádság – ősi szokás szerint feltétlenül kapcsolódik. Így egyáltalán nem véletlen az sem, hogy rövid időn belül a Krisztus által szerzett és a vele valóságos-élő kapcsolatot teremtő liturgikus étkezés önálló létet öltve a hálaadások hálaadásává: eukharisztivá lett az ókeresztények körében.

Az eukharisztia újszövetségi eredetéről

A páli és a szinoptikus tradíció

Pálnál olvashatjuk a legrégebbi feljegyzést (1Kor 10,16–17; 11,23–26) az *úri vacsoráról* (κυριακὸν δεῖπνον), amely által az alakuló hellén korinthusi gyülekezet tradíciójába kapcsolódhatunk be. A hívek communióját közös étkezés előzte meg, amiből egykettőre komoly konfliktus robbant ki a tehetősebb és szegényebb hívek között. Az apostol ezért azt tanácsolta, hogy ki-ki inkább otthon étkezzen: „Amikor tehát összejöttök egy helyre, nem lehet az úri vacsorával élni, mert mindenki a saját vacsoráját (τὸ ἴδιον δεῖπνον) veszi elő evéskor, és az egyik éhezik, a másik pedig megrészegeedik, hát nincsen házatok, hogy ott egyetek és igyatok? [...] Megszégyenítitek azokat, akiknek nincsen? [...] Azért [...] ha összejöttök az evésre, várjátok meg egymást. És ha valaki éhes, otthon egyék, hogy ne ítélre jöjjetek össze.” (1Kor 11,20–22.33)

Az áldásmondás a kenyér és a bor felett, illetve a *hálaima* a végén részben zsidó gyökerekre vezethető vissza. A Misnában és a szédervacsoránál ötször mondanak áldást a pohár felett, ám csak négyszer isszák ki. Az ötödiket majd csak akkor, ha eljön a Messiás: Kidus, Mágid, Bérách, Hálél, illetve Illés pohara (vö. 2Móz 6,6–7; lásd ehhez JANSSEN 2016, 34. o.). Alapvető különbség azonban, hogy úri vacsorát nem egyszer egy évben, hanem rendszeresen tartottak.

Szintén zsidó gyökerekre visszavezethetően az áldásmondás először a pohár felett (1Kor 10,16; Lk 22,17), utána a kenyér és (újra) a pohár felett hangzik el. „Újdonság” viszont, hogy mindez kiegészül a Jézus halálára való emlékeztetéssel, amely azonban meglepő módon az első századok ókeresztény liturgikus emlékeiből teljesen hiányzik. Ha mégis történik utalás áldozatra, mint például a *Didakhé*-ben, akkor az az adományokra-felajánlásokra vonatkozik. Az emmausi tanítványok történetére gondolva pedig az eukharisztia-közösség egyben a Krisztussal való közösség ismertetőjegyévé (is) lett (Lk 24). Lásd ehhez az alábbi igehelyeket:

„Az áldás pohara (τὸ ποτήριον), amelyet megáldunk, nem a Krisztus vérével való közösségünk-e? A kenyér, amelyet megtörünk, nem a Krisztus testével való közösségünk-e?

Mert egy a kenyér, egy test vagyunk mindannyian, akik az egy kenyérből részesedünk.” (1Kor 10,16–17)

„Mert én az Úrtól vettem, amit át is adtam néktek, hogy az Úr Jézus azon az éjszakán, amelyen elárultatott, vette a kenyeret, és hálát adva (εὐχαριστήσας) megtörte, és ezt mondta: »Vegyétek, egyétek, ez az én testem, amely értetek van, ezt cselekedjétek az én emlékezetemre (εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν).« Hasonlóképpen vette a poharat (τὸ ποτήριον) is, miután vacsoráltak, és ezt mondta: »E pohár (τὸ ποτήριον) amaz új szövetség (ἡ καινὴ διαθήκη) az én vérem által, ezt cselekedjétek, valamennyiszer isszátok az én emlékezetemre.« Mert valamennyiszer eszitek e kenyeret, és isszátok e poharat (τὸ ποτήριον), az Úrnak halálát hirdessétek, amíg eljövend.” (1Kor 11,23–26)

A szinoptikusoknál nagyjából ugyanazt olvassuk, s az iratok keletkezésének sorrendje miatt Lukácsé (Lk 22,15–20) a legbővebb változat:

Jézus ezt mondta nekik: „Vágyva vágytam arra, hogy szenvedésem előtt megegyem veletek ezt a húsvéti vacsorát (τοῦτο τὸ πάσχα). Mert mondom nektek, hogy többé nem eszem ebből, míg csak be nem teljesedik ez az Isten országában.« Azután vette a poharat (ποτήριον), hálát adott (εὐχαριστήσας), és ezt mondta: »Vegyétek, és osszátok el magatok között. Mert mondom nektek, hogy nem iszom mostantól fogva a szőlőtő terméséből, amíg el nem jön az Isten országa.« És vette a kenyeret, hálát adott (εὐχαριστήσας), megtörte, és e szavakkal adta nekik: »Ez az én testem, amely tiérettetek adatik: ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.« Hasonlóképpen vette a poharat (τὸ ποτήριον) is, miután megvacsoráztak, és ezt mondta: »E pohár (τὸ ποτήριον) az új szövetség (ἡ καινὴ διαθήκη) az én vérem által, amely tiérettetek ontatik ki.«

Apró, de fontos eltérés, hogy Márknál és Máténál hiányzik a szövetség „új” jelzője, illetve Máténál ki is egészül a szöveg a bűnök bocsánatával (Mt 26,28b).

A szinoptikusoknál egyértelmű, hogy Jézus a zsidó tradíciónak megfelelően először Istennek ad hálát, a poharat pedig körbeadja, és Isten országának eljövételéről prófétál.

Az exegéták felhívják a figyelmet egy fordítási érdekességre is. Az *Ez az én testem* semleges „ez” (τοῦτό) mutató névmását könnyen lehet a fordítás szerint az előtte megnevezett kenyérré mutató névmásként érteni, s arra következtetni, hogy magát a kenyeret mint Jézus testét szimbolikusan vagy reálisan (valóságosan) vesszük magunkhoz. Ez azonban nyelvtanilag nem állja meg a helyét, mivel a kenyér (ὁ ἄρτος) hímnemű főnév.

Ezt figyelembe véve akkor a test (σῶμα) szó vajon mire vonatkozhat? Jelentheti Jézusnak a másnap keresztre feszített testét vagy a feltámadott-megdicsőült Jézus-testet vagy akár azok közösségét, akik az eukharisztia-közösségben akkor ott együtt voltak, és azon részt vettek, mint Jézus teste – az ugyancsak testileg jelen lévő Jézussal való közösségben (vö. az egyház mint Jézus teste: 1Kor 12,27; Róm 12,4–5). A pohárra vonatkozólag viszont („e pohárral”) Jézus egyértelműen a borra utal.

képpé silányító spiritualizmustól vagy a materiális sakramentalizmustól, amely szerint a szent jegyek maguktól fejtik ki hatásukat (BOLYKI 2001, 196. o.).

– Az sem véletlen, hogy ezt a realiztikus kijelentést a tanítványok is kemény beszédnek tartották (Jn 6,60), amire Jézus így folytatta (Jn 6,61.63): „Ez megbotránkoztat titeket? [...] A lélek (τὸ πνεῦμα) az, ami megelevenít, a test (ἡ σὰρξ) nem használ semmit: a beszédek, amelyeket én szólok néktek, lélek és élet (πνεῦμά ἐστιν καὶ ζωή).” Fülünkbe csenghet Augustinus híres mondata, amelyet a *Beszédek János evangéliumáról* című művében olvashatunk: *Crede et manducasti!*¹ „Higgy, és akkor máris ettél!” Jézus az (örök) életet azoknak adja, akik hisznek!

A két tradíció összevetése

Közös vonások:

- Mindkét tradíció tömör, lényegre törő, közvetlen hangnemű és továbbgondolásra sarkalló.
- Jézus egyszerű és szókimondó kijelentései komoly kérdés elé állítanak: vagy hisz neki valaki, vagy nem. Szpekulációnak helye nincs. (Pl. transzszubsztanciáció: az akcidencia megmarad, a szubsztancia átlényegül stb.)
- Mindkét tradíció vér fogyasztásáról szól, ami egyszerűen elképzelhetetlen és bizarr a zsidó gondolkodás számára, viszont éppen ezért kétségkívül beszélhetett róla Jézus!
- Mindkettő eszkatologikus tartalmú, egyértelműen utalva az eljövendőre: Pál és a szinoptikusok Krisztus, illetve Isten országának eljövételéről, míg János mennyből alá szálló kenyerről, öröklétről, illetve utolsó napról beszél.

Konklúzióként megállapítható, hogy az újszövetségi híradásokban a fő hangsúly egyértelműen a Krisztussal való valóságos közösségen, s így az üdvözültek seregén, a „remény-ségtesten” van. Ez az ünnepi-mennyei lakoma pedig igazi alkalmat ad a hálára – örömré – reményre – eukharishtiára!

Az újszövetségi alapokhoz még annyit, hogy *Agendánk*ban nagy valószínűséggel a keletkezési időfaktort szem előtt tartva az úrvacsoraliturgiában alapvetően a páli verziót találjuk – néhány apró (részben szinoptikus) kiegészítéssel, például: „igyatok ebből mindnyájan”, illetve „sokakért kiontatik bűnök bocsánatára” (*Agenda* 1986, 42. o.).

Érdemes azon is elgondolkodni, hogy Krisztus keresztény csak az efezusi zsinaton (Kr. u. 431) lett hivatalos keresztény szimbólummá. Ezért a legrégebb korpuszos keresztábrázolás Kr. u. 432-ből való (Róma, Santa Sabina-bazilika faragott kapujának bal felső kazettája).

Igei tükörként pedig idekíváncozik még a jeruzsálemi ösgyülekezet gyakorlatáról szóló lukácsi beszámoló, ami teljes összhangban áll az eddig mondottakkal: „*Napról nap-*

ra állhatatosan, egy szívvel, egy lélekkel voltak a templomban, és amikor házanként megtörték a kenyeret, örömmel és tiszta szívvel részesültek az ételben, dicsérték az Istent...” (ApCsel 2,46k) Ezekből a korai agapékből, szeretetlakomákból alakult ki a Krisztus reális jelenlétét valló eukharisztia.

Eukharisztia – már az Ószövetségben?

A Teremtés könyvében, Ábrámmal kapcsolatban olvashatunk egy mindössze három versből álló, felettébb izgalmasnak mondható „beékelt” epizódot. A sziddím-völgyi csata elbeszélése ugyanis 1Móz 14,17-ben egyszer csak megszakad, majd 1Móz 14,21-ben tovább folytatódik. A köztes, kétségkívül „beszerkesztett” három vers így hangzik:

„Melki-cedek, Sálem királya (מֶלְכִי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם – nem Melki-sédek!) *kenyeret és bort vitt ki eléje* [ti. Ábrám elé]. *Ő a Felséges Isten papja volt, megáldotta őt, és ezt mondta: Áldott vagy, Abrám, a Felséges Isten előtt, ki a mennyet és a földet alkotta! És áldott a Felséges Isten, mert kezede adta ellenségeidet! Abrám pedig tizedet adott neki mindenből.*” (1Móz 14,18–20)

E bekezdés igencsak felkelti a keresztény olvasó érdeklődését. Csak néhány felmerülő izgalmas kérdés:

- Ki ez a Melkicedek, (szó szerint) az „igazság királya”?
- Hol van Sálem? – Talán Jeruzsálem? Már ekkor?
- Hogy értsük: a „*Felséges Isten papja, ki a mennyet és a földet alkotta*”? Ő talán maga a teremtő Isten, aki Ábrámot is elhívta?
- Ha igen, akkor már másokat is elhívott? Sőt ekkor már papja(i) is van(nak)?
- „*Kenyeret és bort*” vitt Ábrámnak? Miért éppen ezeket?
- Ábrám „*tizedet adott neki*”? Hát nem Mózes által adott a tized törvénye?

Mit mondanak a Tóra zsidó magyarázóí?

Feltétlenül hiteles történetnek tartják (vö. amarnai cseréptáblák). Az 1887-es ásatások során többek között napvilágra kerültek a hűbéres királynak, Urusalim uralkodójának az egyiptomi kormányhoz írt levelei.

Szerintük a Sálem királya kifejezés egyértelmű jelzés „Urusalimra”, azaz Jeruzsálemre. A kenyér és a bor pedig nem más, mint a barátság és vendégszeretet jele keleten. A Felséges Isten összetétel (אֱלֹהִים; Él-Eljón) mindössze még egy helyen fordul elő az Ótestamentumban (Zsolt 78,35), és a Mózes korát megelőző Kánaán istenségét hívták így. A rabbik mindemellett „haragszanak” is Melkicedekre, mivel először Ábrámra (1Móz 14,19), s csak azt követően mondott áldást a Felséges Istenre (1Móz 14,20). A tized által viszont Ábrám elismerte Melkicedeket a Felséges Isten papjának (vö. HERTZ 1984, 1: 137–138.).

¹ In *Joannis evangelium tractatus CXXIV*. In: PL 35: 1601. o.

Mit mondanak a vallástörténészek?

Melkicedek egy pillanatra keresztjezi Abrám pályáját, aki felismeri, hogy nála (Isten barátjánál) magasabb rangja van. Ezután egy évezredre eltűnik a szentírók szeme elől.

A vele kapcsolatos bibliai igehelyek igencsak talányosak. A későbbi századok is csak félelemmel merik nyomozni alakját. Melkicedek adományai szerintük egyértelműen az eukharisztia külső jegyeire utalnak.

A kenyeret a benne lévő só a földdel, a bort pedig a benne lévő kén a szellemvilággal köt össze. A kenyér feminin és szilárd, a bor viszont maszkulin és folyékony, azaz Isten és ember egységét jelképezi. A késő antik világban Démétér és Dionüszosz ünnepe jelezte az évkör forgását. Szobraikat kalászból és szőlővesszőkből font koszorúval ékesítették, a magokat és a szőlőszemeket azután meg is szentelték.

A kumráni *Midrás Melkicedek* című iratban Jahve igazi választottait Melkicedek-sorsú embereknek nevezik, maga Melkicedek pedig az ég lakója és az angyalok feje. Ez a nézet a korai kereszténység körében is elterjedt, Melkicedeknek istenemberi méltóságot tulajdonítottak (vö. melkicedekianus eretnokség).²

Vizsgálódásunkat folytassuk a történethez kapcsolódó igehelyekkel. Általában kenyérről (búzáról) és borról van szó a következő helyeken: Péld 9,1,5; Préd 9,7; Zsolt 104,14b–15a; Zsolt 4,8; Melkicedekről pedig: Zsolt 110,4; Zsid 5,5–6.10; 6,20; 7,1–28; Jn 8,48–59. Igaz ugyan, hogy a jánosi szakaszban Melkicedekről név szerint nem esik szó, ám Jézus mintha mégis az Abrámmal való találkozására utalna...

A kenyér és bor Péld 9,1,5-ben a vendégszeretet jeleként kerül elő. Zsolt 4,8-at a 6–7. század fordulóján működő akragaszi (Szicília) püspök, Szent Gergely a Prédikátor könyvéről írt kommentárjában az eukharisziára vonatkoztatja: „Akik ugyanis ezt a kenyeret eszik, és ezt a misztikus bort isszák, azok valóban örvendeznek és ujjonganak, és boldogan mondhatják: Örömet adtál szívünkbe.” (*Az imaórák liturgiája*, 3: 213. o.)

A 110. zsoltár nevezetes 4. verse – „Pap vagy te örökké, Melkicedek módján...” – az írásmagyarázók szerint Nátán próféta beiktató üdvözlése. Dávidnak rendkívüli papi méltóság adatott, amely különbözik az ároni papságtól. Maga Melkicedek pedig a királyi és főpapi méltóság együttes és ideális megjelenítője, s mint ilyen, egyben a messiás prototípusa. Ezt a zsoltárverset Jézusra vonatkoztatva Zsid 5,5–6.10, illetve 6,20 is idézi: „...Krisztus sem maga dicsőítette meg magát azzal, hogy főpap lett... Ahogyan másutt is mondja: »Pap vagy te örökké, Melkicedek rendje szerint.«³ [...] Mert Isten őt Melkicedek rendje szerint való főpapnak nevezte.”

Melkicedek történetét idézi és részletesen magyarázza a Zsidókhoz írt levél hetedik fejezete (7,1–28): „Mert Melkisé-

dek, Sálem királya, a magasságos Isten papja volt az, aki a királyok leveréséből visszatérő Ábrahám elé ment, és megáldotta. Ábrahám pedig tizedet is adott neki mindenből. Melkisédek neve először ezt jelenti: igazság királya, aztán Sálem királya, vagyis békesség királya.” (7,1–2) A második versben mintha áthallás lenne, érdemes összevetni Jézus szavaival: „Én vagyok az út, az igazság és az élet” (Jn 14,6); „Békességet hagyok nektek, az én békességemet adom nektek...” (Jn 14,17)

És vajon mire gondolt a szentíró, amikor így folytatta: Melkicedeknek „sem apja, sem anyja, sem nemzetsége, sem napjainak kezdete, sem életének vége nincs, de miután hasonlóná lett az Isten Fiához, pap marad mindörökké” (Zsid 7,3)? Az írásmagyarázók szerint Melkicedek eme nemzet-ségnélkülisége igazi titkot rejt magában, ami egyben a leírhatatlan tisztelet kifejezése.

A 7,4. és 8b versben ez áll: „De nézzétek, milyen nagy ember ő, akinek Ábrahám, a pátriárka tizedet adott a zsákmány legjavából..., akiről bizonyágunk van, hogy él.” A szerző meg van győződve, hogy Melkicedek az igazi, halhatatlan papság hamisítatlan változata, és bizonyos afelől, hogy Melkicedek (örökké) él.

A 7,15–19a versek még rejtélyesebbek: „...ez még inkább nyilvánvaló, ha Melkisédekhez hasonlóan eljön egy másik pap, aki nem testi parancsolat törvénye [ti. ároni papság] szerint lett azzá, hanem örökkévaló élet ereje szerint. Mert róla szól a bizonyágtétel [ti. hogy Jézus az új főpap]: »Te pap vagy örökké, Melkicedek rendje szerint« [újra: Zsolt 110,4]. Ugyanis egy korábbi parancsolat [ti. az ároni papságé] eltöröltetik, mivel erőtlen és használhatatlan, mert a törvény semmit sem tett tökéletessé.” Ezek szerint Jézus maga lenne az új Melkicedek? De Pál apostol egyik alapgondolata is visszaköszön: „...a törvényből csak a bűn felismerése adódik” (Róm 3,20b), mert Jézussal egy új korszak, az ingyen kegyelem korszaka vette kezdetét.

Folytatva a fejezetet, a 7,23–26.28 versekben arról olvassunk, hogy Jézussal az ároni papság intézménye immáron a múlté, amely átadja helyét Krisztus örökös papságának.

A 4. század egyik római antiariánus áldozópapja, Faustinus Luciferanus (†380 k.) A *Szentháromság* című értekezésében olvassuk a következő kommentet: „Áron papsága... átszállt az utódaira. Üdvöztönk papsága azonban nem ilyen átörökölt papság, hiszen Pap vagy te örökké, Melkicedek módján (Zsolt 110,4). Üdvöztönk, mint ember tehát király is és pap is, de nem testben lett fölkenve, hanem lélekben... Üdvöztönket a Szentlélek kente föl, ezért lett valóságos Fölkent (Krisztus).” (*Az imaórák liturgiája*, 3: 329. o.)

Nem kevésbé talányosak a János evangéliumának nyolcadik fejezetében olvasható igeversek (Jn 8,52–53; 56–58): „A zsidók ezt mondták neki: Most már tudjuk, hogy ördög van benned. Ábrahám meghalt, a próféták is meghaltak, te pedig azt mondod: Ha valaki megtartja az én ígémet, az nem ízleli meg a halált soha. Te nagyobb vagy atyánknál, Ábrahámnál, aki meghalt? A próféták is meghaltak! Kinek

² Vö. TOKAREV 1988, 2: 254. k.; CZEGLÉDY et al. 1931, 2: 743. o.; SCHLATTER 1967, 885. o.

³ Vö. Zsolt 110,4.

tartod magadat?[...] Jézus így válaszolt: [...] Ábrahám, a ti atyátok ujjongott azon, hogy megláthatja az én napomat: meg is látta, és örült is. A zsidók erre ezt mondták neki: Ötvenéves sem vagy, és láttad Ábrahámot?”

Ezek szerint Jézus találkozott volna Ábrahámmal? A folytatás pedig mintha meg is erősítené ezt: „Bizony, bizony, mondom néktek, mielőtt Ábrahám lett volna: én vagyok. Erre köveket ragadtak, hogy megkövezzék, de Jézus elrejtőzött, és kiment a templomból.”

Az elővigyázatos írásmagyarázók szerint azonban itt csak arra találunk utalást, hogy Jézus egykor álomban megmutatta Ábrahámnak a jövődőt és a messiás napjait is, ami eszkatologikus örömmel töltötte el (vö. 1Móz 15,7–21; 17,17). Ezzel a magyarázattal mindössze csak az a baj, hogy a Tóra szövegében semmi erre utalót nem olvasunk.⁴ És mi van akkor, ha Melkicedek egyszerűen a preegzisztens Jézusnak a papja és megbízottja volt?

Ezzel a még további kutatást igénylő témakörrel kapcsolatban igencsak meggondolandó, hogy miért éppen a Zsidókhoz írt levél taglalja és fejtegeti a Melkicedek-epizódot. Mintha a szerző éppen a zsidó gyökerű címzetten szemét szeretné felnyitni eme egyedülálló, rejtélyes történetre. Ezzel szemben Pál leveleiben magára Melkicedekre furcsamód semmilyen utalást sem találunk.

Láttuk azt is, hogy az eukharisztia eredetét illetően János külön úton jár, s talán az sem véletlen, hogy éppen nála olvashatunk Jézus öröktől fogva való létéről (preegzisztenciájáról – Jn 1; Jel 1,17), valamint az Ábrahámmal történt találkozásáról. Amennyiben tehát kapcsolat van az eukharisztia szerzésének jánosi és Ábrahámnak Melkicedek általi megvendégelése között, akkor még inkább kijelenthető, hogy az Újszövetségnek ezen hagyománya alapján az eukharisztia-nak a szédervacsorával való párosítása igencsak problémás.

Ám akárhogyan is legyen, az eredeti kérdések egyelőre továbbra is megválaszolatlanul maradnak: Ki volt valójában ez a Melkicedek, az igazság királya? És miért éppen kenyeret és bort vitt Ábrámnak?

Eukharisztia néhány ókeresztény irat tükrében

Elsőként egy kérdés: mit tudhatunk a keresztény istentisztelet kezdeteiről? Ókeresztény eleink egyrészt nyilvánvalóan a hagyományos zsidó istentiszteleti formákat vették át, mint például zsoltározás, éneklés; ciklikus felolvasás a Tórából és a Prófétákból (az első után elmélkedés, a második után prédikáció); ima, áldás és elbocsátás. Másrészt hamar ki is egészítették ezt például himnuszokkal, hitvallásokkal (vö. Jn 1,1–14; Fil 2,6–11; Kol 1,15–20; Ef 1,3–13; 1Pt 2,21–25); kereszt-

tény szent iratokból való olvasmányokkal (például a későbbi Újszövetség könyveiből); a Miatyánkkal, illetve az eukharisziával és az azt megelőző bűnvallással (lásd *Did* 14,1).

Az ApCsel beszámolója alapján az (is) kétségtelen, hogy kezdetben az eukharisztia közös étkezéssel volt egybekötve. Most néhány, az eukharisziáról szóló 1–3. századi ókeresztény szemelvény segítségével próbáljuk meg rekonstruálni az akkori liturgikus gyakorlatot. Időrendi sorrendben részletek következnek a *Didakhéból* (Kr. u. 90 k.?), Antiókhiai Szent Ignációtól (35 k. – 107/117), Jusztinosz vértanútól (†165), Irenaeustól (115 és 150 között – 202 k.), Római Szent Hippolitóstól (170k–235) és Cyprianustól (190/200 k. – 258).

Az 1–2. században

A javarészt erkölcsi intelmeket tartalmazó *Didakhéban* (A tizenkét apostol tanítása, Kr. u. 90 k.?) az eukharisziáról is olvashatunk (*Did* 9; 10; 14,1–3).⁵ Az irat másolatát 1873-ban fedezte fel egy nikomédiai (ma Izmir) metropolita Konstantinápolyban. Keletkezési helye valószínűleg Szíria. Az eukharisztia még mindig közös étkezéssel van összekötve, amit egyes helyeken egészen a 3. századig gyakoroltak. Különös jellemzője a hálaadás (εὐχαριστέω) hangsúlyozása, mind az étkezés előtt, mind utána, ami szinte átka-rolja, keretbe foglalja magát az eukharisziát.

Feltűnő, hogy nincs utalás sem a szerzési ígéretekre, sem Krisztus passiójára, annál inkább – az eukharisztia zárásaként – a közeli parúziára: *Maranathá!* Nem tartalmaz epiklézist a szöveg, az áldásmondás pedig itt is először a pohár (τὸ ποτήριον) felett hangzik el (vö. Pál és Lk). Fontos kitétel továbbá, hogy csak megkereszteltek (felnőttek) részesülhetnek az eukharisziából. A liturgiánkból jól ismert egyik mondat (*Agendánk* epiklézis előtti mondata: „Ételt és italt adsz az embereknek, hogy...” – 1986, 42. o.) nem az eukharisztia előtt, hanem azt követően, zárásaként hangzik el. Ezt közvetlenül követi az anamnézis, amely *Agendánk*ból viszont hiányzik.

További érdekesség, hogy az irat 14. fejezetében (*Did* 14,1–3) újra előkerül az eukharisztia, amit az Úr napján, már „csak” hetente tartottak. Ahogy azt már említettük, fontos kitétel, hogy a szertartást bűnvallás előzi meg. Az eukharisztia szó helyett itt kenyértörésről, illetve áldozatról olvasunk. A kontextusból azonban kiderül, hogy az „áldozat” kifejezés itt még a hívek által összehordott ételekre, adományokra vonatkozik.

Ezeket és az áldó formulákat is figyelembe véve egyértelműnek tűnik, hogy a *Didakhé* zsidó gyökerű irat, illetve hogy az eukharisziát gyakorlók immár kiszakadtak a zsinagógai istentiszteletből (*Did* 14,1). Íme a szövegrészletek:

„Az eukharisziáról [...] így végeztétek: először a pohár (τὸ ποτήριον) fölött: *Hálát* adunk néked, Atyánk, a te szolgádnak, Dávidnak szent szőlőjéért, melyet megismer-

⁴ A haftárák szerint itt ugyanakkor egyértelműen az Egyiptomban töltött szolgátság kerekített négyszáz évére történik utalás. In: HERTZ 1984, 1: 137–138. o.; vö. KARNER 1950, 142. o.; BOLYKI 2001, 249. o.

⁵ In: ÓÍ 3: 97–98., 100. o.; FUNK 1901, 1: 21–23., 32. o.

tettel velünk szolgál (τοῦ παιδός σου), Jézus által. Dicsőség néked mindörökké! A kenyértörésről pedig (περὶ δὲ τοῦ κλάσματος – *de pane fracto autem*) a következőképpen: *Hálát* adunk néked, Atyánk, az életért és tudásért (γνώσις), melyet kinyilatkoztattál nekünk a te szolgál, Jézus által. Dicsőség néked mindörökké! Ahogyan e kenyértörések (= keresztények?) szét voltak szóródva a hegyeken (= népek között?), és eggyé váltak összegyűjtve, úgy gyűljön össze egyházad királyságodban a föld határaitól! Mert tiéd a hatalom és dicsőség Jézus Krisztus által mindörökké! Ne egyék és ne igyék az eukharisziátokból senki más, csak az, aki meg van keresztelve az Úr nevére! Erről mondta ugyanis az Úr: ne dobjátok a szentet a kutyák elé.” (*Did* 9,1–5)

„Miután pedig beteltetek, így adjatok *hálát*: Szent Atyánk, *hálát* adunk néked szent nevedért, melynek sátrát szívünkben ütötte fel, a tudásért és hitért és halhatatlanságért, melyet kinyilatkoztattál nekünk a te szolgál, Jézus által. Dicsőség néked mindörökké!

Mindenható Uralkodónk, ki mindent nevedért teremtettél, ételt és italt adtál az embereknek, hogy élvezzék, nekünk pedig lélek szerinti (πνευματικὴν) ételt és italt adtál, és örök életet Szolgád által!⁶ Mindenekelőtt azért adunk *hálát* néked, mert hatalmas vagy! Dicsőség néked mindörökké!

Emlékezzél meg, Uram, egyházadról, hogy szabadítsd meg őt minden gonosztól, és tedd tökéletessé szeretetedben, és gyűjtsd össze a négy szél irányából a megszentelt országodba, amit neki készítettél!⁷ Jöjjön a kegyelem, és múljon el e világ! Hozsanna Dávid Istenének! Aki szent, jöjjön, aki nem az, térjen meg! Maranathá! Ámen!” (*Did* 10,1–6)

„Az Úr napján gyűljetek egybe, törjétek meg a kenyeret (κλάσατε ἄρτον – *frangite panem*), és adjatok *hálát*, előtte megvallván vétkeiteket (προεξομολογησάμενοι τὰ παραπτώματα ὑμῶν – *delicta*), hogy tiszta legyen áldozatotok (ἡ θυσία – *sacrificium*). Mindaz, akinek vitás ügye van felebarátjával, addig ne jöjjön közéték, míg ki nem békült, nehogy közönséggé váljon áldozatotok. Az Úr ugyanis erről mondta: Mindenütt tiszta áldozatot mutatnak be nékem...” (*Did* 14,1–2a; vö. Mal 1,7–14: tisztátalan kenyeret, valamint vak, sánta és béna állatokat hoznak áldozatra...)

Antiókhiai Szent Ignác (35 k. – 107/117) püspök és apostoli atya az Efezusiakhoz írt levelében az eukhariszián keresztül „megkeresztelte” az ókorban használt és Ízisznek tulajdonított általános csodaszert, amely földi betegségek gyógyítására szolgált: „...egy emberként egyesültök az egy hitben és Jézus Krisztusban [...], egy kenyeret törve, mely a halhatatlanság orvossága (φάρμακον ἀθανασίας), ellen-szer a halál ellen, hogy ne haljunk meg, hanem mindörökké éljünk Jézus Krisztusban.” (20,2; vö. FUNK 1901, 1: 230. o.)

Irataiban János szóhasználatát követve már mint elnevezés is megjelenik az eukharisztia kifejezés. Csak két példa:

⁶ Agendánkban ez után: epiklézis – Miatyánk – szerzési igék.

⁷ Agendánkból ez az anamnézis hiányzik.

a Filadelfiaiakhoz írt levele 4. bekezdésében a következőképpen biztatja címzettjeit: „Legyetek rajta, hogy az egy eukharisztia éltesen benneteket (μὴ ἐὺχαριστία χερῆσθαι), mert egy a mi Urunk, Jézus Krisztus teste (σᾶρξ), egy a pohár (τὸ ποτήριον) az ő vérenek egységére, egy az oltár, miként egy a püspök a presbitereivel és a diakónusokkal, az én szolgatársaimmal.” (Vö. Ef 4,4–6; FUNK 1901, 1: 266. o.). A Szmirnaiakhoz írt levele 7. bekezdésében pedig Jánoshoz hasonlóan valószínűleg ő is a doketistáktól óv, akik „az eukharisziától és imádságtól távol tartják magukat, mert nem vallják, hogy az eukharisztia a mi Megváltónk, Jézus Krisztusnak bűneinkért szenvedett teste (σᾶρξ), melyet az Atya jósága által feltámasztott” (uo. 280. o.).

Szikemi Jusztinosz vértanú (†165, Róma) iratai immár arról tanúskodnak, hogy a 2. század közepére kialakult Rómában és Kis-Ázsiában a keresztény istentisztelet két alapvető – görög nyelvű – rendje. Ezek: az igeliturgiás istentisztelet, amely nyilvános és missziói arcú; illetve a vasárnapi eukharisztikus összejövetel vagy közösség a belső kör, a „beavatottak” és megkereszteltek erősítésére-lelkésítésére. Az olvasmányok már kiegészültek az apostoli levelekkel, s hitték, hogy az eukharisziában Krisztus valóságos testét veszik magukhoz, úgy, ahogy arról az evangéliumokban olvashatunk. Az eukharisztia(-közösség) azonban materiálisan már „csak” kenyérből, borból és vízből állt, és teljesen külön vált az adakozástól.

Részletek Jusztinosz *Első védőiratából* (vagy *Apológiájából*): „Az eukharisztia vétele senki másnak nincs megengedve, csak annak, aki hiszi, hogy igaz az, amit tanítunk, és a bűnök bocsánatára az újjászületés fürdőjében már megkeresztelkedett, és úgy él, ahogy azt Krisztus meghagyta. Mert az eukharisziát nem közönséges kenyérként, sem közönséges italként vesszük magunkhoz, hanem úgy, mint az Isten Igéje által megtestesült Jézus Krisztusnak, a mi Üdvözítőnknek a mi üdvösségünkért felvett testét (σάρκα) és vérét...”

(Mert az apostolok is az ő irataikban, amelyeket evangéliumoknak nevezünk, azt tanítják, hogy Jézus így hagyta meg nekik, hogy tudniillik: kezébe vette a kenyeret, és miután hálát adott, ezeket mondotta: Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. Ez az én testem (τὸ σῶμά μου); hasonlóképpen kezébe vette a poharat (τὸ ποτήριον), hálát adott, és ezeket mondotta: Ez az én vérem – és ezt egyedül csak rájuk bízta. Ettől az időtől kezdve magunk között mi is folyton megújítjuk az ő emlékezetét...)

A nap – ahogy mondják – napján (τῆ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρα – *solis, ut dicitur, die*) a városokból és a falvakból mindnyájan egy helyre összejövünk, és az apostolok buzdításait vagy a próféták írásait olvassuk, amennyire az idő engedi. Amikor pedig a lektor elvégezte az olvasást, az előljáró int és buzdít a hallott fontos dolgok követésére. Ezután mindnyájan felállunk, és közösen imádkozunk.

Majd – mint említettük – imádkozás után kenyeret és bort és vizet hoznak: és az előljáró – amennyire erejéből telik – imádságot és *hálaadást* mond, s a nép ráfele-

li: Ámen. Majd az(oka)t, ami(k)ért *hálaadást* mondtunk, szétosztják, és a jelenlevők mindegyike magához veszi, a távollevőknek pedig diakónusok viszik el.

Azok, akik tehetősek, és szándékukban áll – ki-ki a maga mértéke szerint –, adakoznak, és a gyűjtés eredményét az előjárónak átadják, és ő osztja szét az árváknak és özvegyeknek, a betegeknek és azoknak, akik valami miatt arra rászorulnak, a börtönben sínylődőknek, valamint az ott tartózkodó jövevényeknek; egyszóval minden rászorulónak gondját viseli.⁸

A 2–3. században

Lyon második püspökénél, a kis-ázsiai és zsidó származású Irenaeusnál (115 és 150 között – 202 k.) a 2. század végén az *áldozat* (oblatio = adomány, felajánlás) újra – vagy még mindig? – a gyülekezeti tagság által összegyűjtött különféle természetbeni adományokra vonatkozik. Ebből lesz azután maga az eukharisztia is, amely egyben a feltámadás záloga. Irenaeus ezt már magyarázza is: a bor és a kenyér Isten szava által Krisztus mennyei vérének és testének eukharisztijává lesz, amelynek magunkhoz vétele által testünk is halhatatlanságot ölt magára.

Az eretnkség ellen című ötkötetes iratában ezt olvassuk (4.18,1–5): „Az Egyház áldozata [oblatio = adomány, felajánlás], amelyet az Úr rendelése szerint az egész világon bemutatunk, tiszta és kedves áldozat (sacrificium) Isten előtt. Maga az Úr mondta: »Amikor az oltárra viszed áldozatodat (offers), és ott eszedbe jut, hogy embertársadnak valami panasza van ellened, hagyd ott ajándékat az oltár előtt, s menj, előbb békülj ki embertársaddal, aztán térj vissza, és ajánld fel áldozatodat (offeres, vö. Mt 5,23).« Istennek fel kell ajánlanunk a termények zsengejét – ahogy már Mózes is mondja: Ne jelenj meg üres kézzel Urad, Istened előtt (vö. 2Móz 23,15)...

Az áldozatok bemutatása (genus oblationum) nem szűnt meg [...] Viszont a mód megváltozott [...] egykor az emberek kötelesek voltak a termésből megszentelt tizedet adni: viszont akik már elnyerték a szabadságot, azok mindenüket, amijük csak van, az Úr rendelkezésére bocsátják, örömet és szívesen adják oda mindenüket...

Nekünk is áldozatot (oblationem) kell bemutatnunk Istennek [...], buzgó szeretettel ajánlva fel a termények zsengejét [...] Ezt a tiszta áldozatot egyedül az Egyház mutatja be a Teremtőnek...

Azt ajánljuk fel (offerimus) Istennek, ami az övé, egyetértően hirdetjük a test és Lélek (carnis et Spiritus) közösségét. S amint a földből való kenyér, miután elhangzik fölötte Isten segítségül hívása, már többé nem közönséges kenyér, hanem eukharisztia, amely két részből, földiből és égiből tevődik össze, ugyanígy testünk (corpora nostra) is, magunkhoz véve az Eukharisztia, többé már nem romlandó

(corruptibilia), hanem magában hordja a feltámadás reményét.” (PG 7: 1024–1028. o.; PG 3: 86–87. o.)

Műve 5. könyvében pedig ez áll (5.2,2–3): „Ha ez [haec, ti. caro – σάρξ, az emberi test] nem üdvözülne, akkor vérével az Úr nem váltott volna meg minket, az eukharisztia pohara sem lenne az ő vérében való részesedés, sem a kenyér, amelyet megtörtünk, nem lenne az ő testében (corporis eius – σῶμα) való részesedés...

Amikor tehát a vízzel kevert bor és a megsütött kenyér [...] befogadja az Isten szavát (verbum Dei), és Krisztus vérének és testének (corporis) eukharisztijává lesz, hogyan lehetne azt állítani, hogy az a test (carnem), amelyet Krisztus teste (corpore) és vére táplál, és amely az ő tagja, képtelen lenne Isten ajándékának, az örök életnek a befogadására? [...]

A mi testünk is, amely az eukharisztiaiból táplálkozott, miután földre teszik, és ott elporlik, a maga idejében életre kel, mert Isten Igéje megajándékozza a feltámadással azért, hogy megdicsőítse ezzel Istent, az Atyát. Ő ezt a halandót halhatatlansággal veszi körül, és ingyen ad a romlandónak romolhatatlanságot (corruptibili incorruptelam), hiszen Isten ereje a gyengeségben nyilvánul meg.” (PG 7: 1124–1126. o.; PG 2: 605–606. o.)

A 3. század első harmadára datálják az úgynevezett *Traditio apostolicát* (*Apostoli hagyomány*, 210–235), amelyet az első ellenpápának, Római Szent Hippolitosznak (170 k. – 235) tulajdonítanak. Irenaeus nagy tekintélyű tanítványa még ugyancsak görögül írt. S mivel nem hagyta szó nélkül Róma püspökeinek modalizmusát (vagy patriszianizmusát – szentháromság-tagadását), „ellenpápaként” lépett fel, mire Kallixtusz pápa őt és tanítványait diteizmussal (vö. zoroasztrizmus, illetve manicheizmus) vádolva kiközösítette.

Művében az apostolokra visszamenő, a 2. század második felére datálható hagyományt foglalt össze, mely az ősegyház legfontosabb liturgikus szövegeit tartalmazza. Krisztológiai típusú kánon, azaz ószövetségi utalások nélkül mutatja be Krisztus megváltói művét. Az eukharisztia még ekkor is külön alkalom. A következő szertartásokról olvashatunk művében: húsvét vigíliája, keresztség (ebben található az Apostoli hitvallás legősibb változata, vö. DH 41. o.), konfirmáció, eukharisztia, nagy hálaadó imádság és püspökszentelés (ÓÍ 1: 331–333., 338–339. o.).

Az úgynevezett nagy hálaadó imádság (vagy II. eukharisztikus ima – praefatio) eredeti görög nyelvű szövege sajnos nem maradt fenn, csak egy jóval későbbi, a 4. század második feléből való latin nyelvű és az idők folyamán bővített-kiegészített változat. Egy azonban bizonyos: ebben eredetileg még az ószövetségi alapokon nyugvó, a mise „csúcának” tartott, s a miserendben és a mi úrvacsorarendünkben is szereplő háromszoros Sanctus (Ézs 6,3.) nem szerepelt. Az így fennmaradt és megtoldott változat mindannyiunk előtt jól ismert: „Méltó és igaz, illő és üdvösséges, hogy mindenhol és mindenkor hálát adjunk neked, mindenható Atyánk, és örök Istenünk, szeretett Fiad, a Jézus Krisztus által...”

⁸ Vö. PG 6: 428–430. o.; Az *imaórák liturgiája*, 2: 578. k.

Végül még egy rövid – a 3. század közepére datálható – idézet Karthágó püspökétől, Cyprianustól (190/200 k. – 258). Az első latinul író egyházatyánál már naponkénti eukharisztiaivételről olvashatunk, amely csak azoknak válik mennyei kenyérré, akik hiszik, hogy Krisztus testét veszik magukhoz.

Az *Űr imádsága* című értekezésében olvassuk: „Krisztus csak azok számára kenyér, akik az ő testeként (corpus eius) veszik azt magukhoz [...] Azt kérjük, hogy ezt a kenyeret mindennap adja meg nekünk, nehogy minket – akik Krisztusban vagyunk, és az ő eukharishtiáját mint az üdvösség eledelét mindennap magunkhoz vesszük – valamilyen súlyosabb bűn elkövetése távol tartson, és a mennyei kenyér élvezetétől a közösségből kizárva eltiltson, hiszen akkor Krisztus testétől (Christi corpore) szakadnánk el.”⁹

Záró gondolatok

A fentiek alapján kimondhatjuk, hogy az első három évszázad során az *úri vacsorát* (1Kor 11,20) minden kétséget kizáróan egyöntetűen eukharishtiának, a hálaadás örömkalmának hívták és tartották. Ez köszön vissza *Agendánk* úrvacsorai liturgiájában, amikor is a *hálaadás* szó vagy a *hálaát adni* kifejezés hatszor hangzik fel benne (1986, 41–44. o.).

Feltűnő viszont, hogy maga a *vacsora*, *úri vacsora* vagy a ma használatos úrvacsora kifejezés az idézetekben elő sem fordul. Okkal, hiszen a közös étkezéssel egybekötött eukharishtiára nem feltétlenül este került sor.

Az elnevezésben változás csak a 3–4. század fordulójától, nyugaton datálható, s először felajánlásnak, majd az 5. századtól az *Ite, missa est*-ből („Menjetek! Küldetetek van!”) kezdik misének, szentmisének nevezni az eukharishtiás istentiszteletet (MIHÁLYI 1980, 127. o.).

Láttuk továbbá, hogy Rómában és Kis-Ázsiában külön tartották az eukharishtiát a „beavatottnak”, megkeresztelteknek. Nagyon ugorva az időben, ezt az ókeresztény tradíciót eleveníthette fel a reformáció. Szakítva a középkor misegyakorlatával mindenekelőtt visszaadta a hívektől addig elsősorban praktikus-higiéniai szempontokból megvont *laikus kelyhet*, idővel pedig nemcsak teológiailag szakított a miserenddel, hanem külön kezdték ünnepelni protestáns eleink az *úri vacsorát*. Európa-szerte mindmáig sok evangélikus és református gyülekezetben az igeliturgiás istentiszteletet követően (nagyünnepeken, illetve minden hónap egyik vasárnapján) ahhoz kapcsolódva vagy külön tartanak úrvacsorai istentiszteletet az azzal élni szándékozóknak.

Korunk egyik nagy és bennünket is érintő kísértése, kihívása a számokban, hatékonyságban és teljesítményben való kizárólagos gondolkodás, mondván: ha újra kétpólusúvá tesszük istentiszteleteinket, akkor többen fognak úrvacsorázni. Ilyen vagy erre hajazó gondolatokat azonban az ókeresztény

eukharisztikus beszámolóknak nem olvasunk. Sőt ha az eukharishtiához járulás előírásaira tekintünk, azok mintha korunk gondolkodásával éppen ellentétes tendenciát mutatva a megélt és személyes Krisztus-hitre helyeznék a hangsúlyt.

Az első századok eukharishtiája az *Isten szavára* (verbum Dei) való hivatkozáson túl, és hogy *Krisztus bűneinkért szenvedett testét* vesszük magunkhoz, még szinte mentes a mélyenszántó, magvas teológiai magyarázatoktól és okfejtésektől. Feltűnő továbbá, hogy az eukharisztia egyértelműen Krisztus parancsára és rendelésére történik, ám maguk a szerzési igék a liturgikus szövegrészekben (még) nem fordulnak elő!

Ahogy láttuk, a *Didakhé* rendje szerint az eukharishtiát bűnvallás előzi meg, hogy maga az eukharisztia az egyéb adományokkal közösen így válhasson tiszta áldozattá. A szent jegyekkel élőknek az eukharisztia különféle liturgikus színpadiasságot mellőzve egykor azt jelentette, hogy (bűn)bocsánatot nyerve, a testvéri asztalközösségben mint „reménységtest” magával a feltámadott, élő Úrral és így az „odaáttal”, a mennyei szférával kerülnek kapcsolatba.

Bibliográfia

Rövidítések

DH = DENZINGER, Heinrich – HÜNERMANN, Peter 2004. *Hitvallások és az egyház tanítóhivatalának megnyilatkozásai*. Szent István Társulat, Budapest.

Ó1 = VANYÓ László (szerk.) 1980. *Az ókeresztény egyház és irodalma*. Szent István Társulat, Budapest. (Ókeresztény Írók 1.)

Ó3 = VANYÓ László (szerk.) 1980. *Apostoli atyák*. Szent István Társulat, Budapest. (Ókeresztény Írók 3.)

PG = MIGNE, Jacques-Paul (szerk.) 1857–1866. *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca*. 1–161. köt. Paris.

PL = MIGNE, Jacques-Paul (szerk.) 1841–1855. *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*. 1–221. köt. Paris.

Hivatkozott művek

BOLYKI János 2001. *„Igaz tanúvallomás”. Kommentár János evangéliumához*. Osiris, Budapest.

CZEGLEDY Sándor et al. (szerk.) 1931. *Bibliai lexikon*. 1–2. köt. Budapest.

FUNK, Franz Xaver von 1901. *Patres apostolici*. 1–2. köt. Laupp, Tübingen.

HERTZ, J. H. (szerk.) 1984. *Mózes öt könyve és a haftárák*. 1–5. köt. Budapest.

JANSSEN, Claudia: Hoffnungskörper des Messias. *Zeitzeichen*, 17. évf. 2016. 3. szám 33–35. o.

KARNER Károly 1950. *A testté lett Ige*. Budapest.

MIHÁLYI Gilbert 1980. *Az egyház liturgikus élete*. Róma.

Országos Liturgikus Tanács 1992. *Szent zsolozsma. Az imaórák liturgiája*. 1–4. köt. Budapest.

SCHLATTER Theodor (szerk.) 1967. *Calwer Bibellexikon*. Stuttgart.

TOKAREV, Sz. A. (szerk.) 1988. *Mitológiai enciklopédia*. 1–2. köt. Budapest.

⁹ PL 4: 548–549. o.; *Az imaórák liturgiája*, 3: 316. o.